

Echivalențe ale timpurilor prezumtivului românesc în limba italiană

Magdalena IURESCU

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

magda_iurescu@yahoo.com

Abstract: Expressing uncertainty, doubt and probability, the presumptive mood is realized by specialized morphemes only in Romanian language. It is actualized into two tenses [present and perfect], that mark simultaneity, respectively anteriority towards the moment of speech. From the morphological point of view, it is characterized by three sets of paradigms: the present tens is realized by the help of the future, subjunctive and conditional of the auxiliary „to be” and the gerund of the basic verb, whereas the perfect has homonymous forms with the anterior future, the perfect subjunctive and the perfect conditional ones. Since Romanian is the only language of the Romanic family that presents specialized forms for expressing the modal meaning of probability, this paper proposes to find correspondences between the Romanian presumptive and the italian unspecialized means of expression that contain this modal value. For this purpose, it will be analyzed a corpus that comprises fragments of Alberto Moravia’s novel, „Ciociara”, translated into Romanian by George and Adriana Lăzărescu. The study will try to explain the reason why some of the modal or temporal forms from the source text are transposed by the translators into presumptive in Romanian language.

Keywords: *modal values, interpretations of presumptive forms in Romanian specialty works, correspondences between Romanian presumptive and other moods in italian.*

1. Interpretări ale prezumtivului în literatura de specialitate românească

Paradigmă verbală semnalată relativ târziu în gramaticile românești, modul prezumtiv a cunoscut numeroase interpretări, atât în ceea ce privește forma, cât și în privința conținutului. Specialistul care a conferit pentru prima dată formelor verbale în discuție statut de mod de sine stătător este Alexandru Philippide, în *Gramatica elementară a limbii române*, apărută în 1997¹. Numindu-l prin termenul *potențial*, autorul considera că modul în discuție *arată posibilitatea pentru prezent, în propoziții principale și subordonate*. [Philippide, 1897: 300] După cum se poate observa, definiția are în vedere actualizarea unui singur timp gramatical: prezentul, format cu ajutorul viitorului auxiliarului *sînt* și *participiul*

¹ H. Tiktin menționează că viitorul propriu-zis poate *exprima nesiguranța în prezent*, iar viitorul anterior indică aceeași nuanță modală, având valoare de perfect. Formele prin care se redă *nesiguranța în prezent* sunt cele de viitor propriu-zis cu afereza lui *v-*, (*o fi*), dar și cele considerate de autor variante ale viitorului I, al căror formant este gerunziul (*voi fi făcând*). Pentru exprimarea nesiguranței în trecut sunt menționate forme de viitor anterior (*vei fi auzit*). [Tiktin, 1945: 164.]

prezent (gerunziul) al verbului de conjugat: *voi fi aflând*. Philippide mai adaugă că verbul *sînt* exprimă valoarea modală anterior menționată prin forma populară a viitorului propriu-zis: *o fi*. [*Ibidem*: 118] Lingvistul afirmă însă, în capitolul despre timp, că *pentru potențialul trecut servește futurul exact: va fi așteptat*. [*Ibidem*: 337] Prima lucrare cu răspândire mai largă în care apare termenul *prezumtiv* este *Gramatica limbei române*, publicată de Al. Rosetti și J. Byk², în 1945. Conform autorilor, *presumtivul* indică *înțelesul de acțiune nesigură, bănuită, numit de acel care vorbește*. [Rosetti, Bik, 1945: 161] Spre deosebire de Philippide, lingviștii includ în paradigma prezumtivului două timpuri verbale: prezent (format cu ajutorul viitorului auxiliarului *a fi* și gerunziul verbului de conjugat) și trecut (omonim cu forma de viitor anterior). [*Ibidem*]

Poziția privind statutul modului prezumtiv în paradigma verbului românesc, adoptată de autorii *Gramaticii* Academiei (1963) este șovăielnică. Aceștia afirmă că formele verbale în discuție pot fi considerate un tip de conjugare, din punct de vedere morfologic, dar și un mod de sine stătător, din punctul de vedere al conținutului:

„Alt exemplu de neconcordanță între formă și conținut este oferit de prezumtiv. Din punct de vedere formal este un tip de conjugare, întrucât are forme pentru trei moduri: indicativ (*voi fi dormind*), conjunctiv (*să fi dormind*), condițional (*aș fi dormind*). Din punctul de vedere al conținutului însă, nu este decât un mod întrucât între cele trei forme modale amintite nu există diferențe de sens: exprimă același lucru, și anume îndoiala, nesiguranța, posibilitatea. Așadar, prezumtivul e o categorie neconstituită ferm, care nu aparține în mod exclusiv nici categoriei conjugării, nici celei a modului. Din nevoile expunerii va fi tratată însă în mod convențional în cadrul modurilor”. [Graur, 1963: 216]

Din expunerea de mai sus, reiese faptul că autorii nu admit pentru modul prezumtiv decât perifrazele cu gerunziul, cele cu participiu fiind considerate ca aparținând viitorului anterior, conjunctivului perfect și condiționalului perfect, ce pot avea și valoare de prezumtiv. [*Ibidem*: 219, 222, 241] Tot cu valoare de prezumtiv este utilizată și forma de viitor I, fiind consemnat un exemplu cu afereza lui *v-*. [*Ibidem*: 240]

În cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea, marcată de apariția primei gramatici normative a Academiei Române, lucrările cu caracter descriptiv se situează pe poziții diferite în privința admiterii modului prezumtiv în paradigma verbală. Dacă totuși lingviștii acceptă existența prezumtivului ca mod de sine stătător, controversale apar în stabilirea mijloacelor de expresie a valorii modale în cauză.

Cea mai răspândită opinie are în vedere admiterea prezumtivului ca mod ce exprimă posibilitatea bănuită și se actualizează în trei seturi de paradigme, omonime parțial sau total cu formele modal-temporale de viitor indicativ, conjunctiv și condițional (mai rar și cu cele de infinitiv), prezent și perfect. Clasând modurile personale în *moduri ale realității* și *moduri ale nonrealității sau posibilității*, [Jordan, Guțu-Romalo, Niculescu, 1967: 213.] Valeria Guțu-Romalo este de părere că prezumtivul face parte din categoria *modurilor posibilității*, având ca trăsătură specifică redarea unor acțiuni *bănuite* sau *nesigure*. [*Ibidem*: 221.] El se

² Rodica Zafiu mai menționează și alte lucrări în care apare termenul de *prezumtiv*: *Gramatica* lui Manliu din 1894, în care apare formula *prezinte prezumtiv* ce desemna perifrazele cu viitorul lui *a fi* și gerunziu; *Gramatica* lui Slavici din 1914, unde se întâlnește termenul *prezumtiv* ce se actualizează în perifrazele cu condiționalul lui *a fi* și gerunziu; ediția a cincea a manualului din 1924 al profesorului Calistrat Șotropa, unde sunt menționați termenii *presumptiv* pentru a desemna perifrază cu *a fi* la condițional și gerunziul sau participiul verbului de conjugat și *concesiv* pentru a desemna perifrază cu viitorul lui *a fi* și gerunziul sau participiul verbului de conjugat; nu în ultimul rând, *Gramatica* pentru liceu a lui Constantin Loghin consemnează termenii *modul prezumtiv* ce se actualizează în structura cu verbul *a fi* la condițional și gerunziu și *modul concesiv* pentru perifrază cu *a fi* la viitor și gerunziu. [Zafiu 2009: 291-292]

actualizează în două timpuri, prezent și perfect, exprimate prin trei seturi de forme: *va (o) fi venind/va (o) fi venit, să fi venind/să fi venit, ar fi venind/ar fi venit*. Prezența gerunziului în paradigma acestor structuri rezolvă omonimia parțială cu viitorul I și cu prezentul conjunctiv și condițional. Problema se pune în cazul omonimiei totale cu viitorul anterior și perfectul conjunctiv sau condițional. Deoarece viitorul anterior redă acțiuni posterioare momentului vorbirii, este lesne de recunoscut forma de perfect prezumtiv prin care se exprimă acțiuni trecute. În privința celorlalte două actualizări, a căror valoare temporală este de a reda evenimente anterioare momentului enunțării, autoarea propune testul comutării cu prezentul sau cu forma omonimă cu cea de viitor anterior. Valeria Guțu-Romalo mai adaugă că prezentul prezumtiv se exprimă și printr-o formă omonimă cu viitorul propriu-zis, fiind întrebuințată mai ales în cazul verbului *a fi*. [*Ibidem*: 221 ș. urm.]

După Dumitru Irimia, sfera de semnificație a modurilor verbale se întemeiază pe opozițiile semantice *certitudine/incertitudine, realitate/irealitate* și *implicare subiectivă/detașare obiectivă*. [Irimia, 1997: 214] În opinia autorului, prezumtivul, alături de conjunctiv, este un mod al incertitudinii, având ca trăsătură specifică redarea ideii de *ipoteză, bănuială* sau *prezumție*. [*Ibidem*: 253] În plan morfologic, prezintă trei seturi de paradigme, prin care se marchează timpurile prezent și perfect: *va fi cântând/va fi cântat, să fi cântând/să fi cântat, ar fi cântând/ar fi cântat*. În limba vorbită, auxiliarul *a voi* este des întrebuințat cu afereză, apărând forme precum: *o, ai, ei* etc. În ceea ce privește rezolvarea omonimiei dintre formele de prezumtiv perfect și cele de viitor anterior, conjunctiv perfect și potențial perfect, Irimia este de părere că, utilizate cu valoare prezumtivă, formele în discuție primesc o intonație specifică, dubitativă: **Va fi cântat?/Va fi cântat. Să fi cântat?/Să fi cântat. Ar fi cântat?/Ar fi cântat**. La nivel sintactic, omonimia se rezolvă prin faptul că prezumtivul este un mod întrebuințat absolut, iar celelalte moduri sunt, de regulă utilizate relativ: **Va fi citit și el acest roman? Mă îndoiesc.** (valoare de prezumtiv) *Vom sta de vorbă numai după ce-l vei fi citit și tu.* (valoare de indicativ). [*Ibidem*]

Corneliu Dimitriu este de părere că prezumtivul are în comun cu modurile conjunctiv și condițional-optativ prezent valoarea modală fundamentală de a exprima acțiuni *posibile* sau *realizabile*, la care se adaugă caracteristicile modale diferențiatore prin care se redau *presupunerea, nesiguranța* sau *îndoiala*. [Dimitriu, 1999: 558] Inventarul de forme este mai bogat decât cel precizat de specialiștii menționați anterior. El cuprinde, pe lângă formele omonime, total sau parțial, cu viitorul indicativ, conjunctivul și condiționalul, actualizări omonime, total sau parțial, cu infinitivul: *va (a, o) fi trăind/va (a, o) fi trăit, să fi trăind/să fi trăit, ar fi trăind/ar fi trăit, a fi trăind/a fi trăit*. Omonimia cu viitorul anterior sau cu perfectul conjunctiv, condițional și infinitiv se rezolvă diferit, în funcție de context. Structurile cu viitorul lui *a fi* și participiul verbului de conjugat pot fi identificate ca prezumtive atunci când se utilizează o intonație specifică, dubitativă și din punct de vedere sintactic, prin faptul că forma de viitor anterior are doar întrebuințare relativă, în timp ce actualizarea cu valoare de prezumtiv apare atât în construcții relative, cât și absolute: *Când vom ajunge noi, el va fi plecat de acasă.* (valoare de viitor anterior indicativ), {*Poate că*} **El va fi plecat de acasă.** (valoare de prezumtiv perfect). Omonimia cu forma de conjunctiv perfect este mai greu de rezolvat: ambele moduri se utilizează atât relativ, cât și absolut. Ceea ce face dintr-o structură alcătuită din conjunctivul lui *a fi* și participiul verbului de conjugat să fie prezumtivă este intonația (interogativă sau exclamativă), conjunctivul fiind întrebuințat cu o intonație asertivă sau imperativă: {*E posibil*} **Să fi afirmat el așa ceva?!** (valoare de prezumtiv perfect) {*Nu cred*} **Să fi afirmat el așa ceva.** (valoare de conjunctiv perfect). În privința rezolvării omonimiei cu perfectul condițional, autorul propune două soluții. Un prim aspect vizează perifraza alcătuită din condiționalul auxiliarului *a fi* și participiu, pusă în

legătură cu o condiție: dacă este întrebuințată relativ, are valoare de condițional-optativ; dacă este utilizată absolut, are valoare de prezumtiv: *Dacă ar fi vrut, ar fi mers cu noi.* (cu valoare de condițional-optativ perfect), *În absența mea, invitații ar fi vorbit probabil și despre mine.* (cu valoare de prezumtiv perfect). Cea de-a doua situație are în vedere faptul că perifraza în cauză nu este pusă în legătură cu o condiție, ea putând apărea atât în propoziții dependente, cât și în propoziții independente: dacă forma în discuție exprimă sensul de acțiune ireală în trecut, aceasta poate fi calificată ca aparținând condițional-optativului; dacă forma redă sensul de acțiune presupusă, nesigură sau îndoielnică în trecut, aceasta poate fi interpretată ca prezumtivă: {*Nu credeam că/Probabil*} **Ar fi citit și el această carte.** (cu valoare de condițional-optativ perfect), {*Se zice că/Probabil că*} *Ar fi plecat din localitate.* Nu în ultimul rând, omonimia cu forma de infinitiv perfect se rezolvă, în funcție de semantica regentului: *Pare a se fi vorbit și în legătură cu tine.* (cu valoare de prezumtiv perfect), *Înainte de a se fi vorbit în legătură cu tine, sa vorbit...* (cu valoare de infinitiv perfect). [Dimitriu, 1999: 560-561]

În noua ediție a *Gramaticii* Academiei, discuția cu privire la mod se realizează din două perspective: epistemică și deontică. Din punct de vedere epistemic, opozițiile modale redau *gradul de asumare a procesului comunicat* [Guțu-Romalo, 2005: 359]; acțiunea poate fi văzută ca *fictivă* („a imagina”), ca *probabilă* („a crede”) ori poate fi redată ca *sigură* („a ști”). Din perspectivă deontică, modurile redau *angajarea în efectuarea procesului* [Ibidem: 360]; acțiunea poate fi privită ca *dorită* („vrea”), ca *realizabilă* sau *permisă* („poate1”, „poate2”), *obligatorie/interzisă* („trebuie”) ori poate fi reprezentată ca *efectuată* („face”)³. [Ibidem: 359-360] În opinia autorilor, prezumtivul are conținutul modal cel mai restrâns, înscriindu-se doar în sfera de semnificație epistemică. Din acest punct de vedere, este asociat cu verbul *a crede* și indică acțiuni prezentate ca *probabile, posibile, virtuale*. [Ibidem: 376.] Semnificația verbului-etichetă *a crede* („X consideră...”, dar nu există convingerea”), realizată ca presupunere sau ipoteză plasează prezumtivul în opoziție față de indicativ și imperativ și în relație de sinonimie față de o anumită ipostază a condiționalului sau față de conjunctivul cu valoare de condițional. Paradigma prezumtivului prezintă două valori temporale (prezent și perfect), care se actualizează în trei seturi de opoziții formale alcătuite din viitorul, conjunctivul sau condiționalul auxiliarului *a fi* și gerunziul, respectiv participiul verbului de conjugat; la acestea se adaugă pentru prezent o formă omonimă cu cea de viitor propriu-zis cu *a voi: va (a, o) fi jucând/va (a, o) fi jucat, să fi jucând/să fi jucat, ar fi jucând/ar fi jucat, o (a) juca*. [Ibidem: 373 ș. urm.] Caracteristicile temporale ale acestui mod sunt importante în rezolvarea unor omonimii. Deoarece prezumtivul nu dispune de forme specifice pentru exprimarea posteriorității față de momentul vorbirii, formele de prezent, respectiv perfect, omonime cu cele de viitor propriu-zis, respectiv viitor anterior se deosebesc prin faptul că actualizările prezumtivului indică simultaneitatea sau anterioritatea față de momentul enunțării, iar cele ale indicativului – posterioritatea față de momentul vorbirii. Omonimia cu formele de condițional și conjunctiv perfect pune mai multe probleme deoarece aceste actualizări au toate valoarea temporală de anterioritate față de momentul enunțării. Din acest motiv, autorii propun testul comutării cu formele de prezent sau cu forma omonimă cu viitorul anterior. [Ibidem: 377-378]

³ Autorii apelează la *verbe etichetă* pentru a desemna în mod generic semnificația acestor nuanțe modale: *a imagina* = „X își închipuie...” / „Se imaginează...”; *a crede* = „X consideră...”, „X nu este convins...” / „Se consideră...”, „Nu există convingerea...”; *a ști* = „X are convingerea...”, „X cunoaște...” / „Există convingerea...”, „Se cunoaște...”; *vrea* = „X dorește...” / „Se dorește...”; *poate1* = „X are condițiile...” / „Există condițiile...”; *poate2* = „X nu este obligat...” / „Nu există obligația...”, „X are permisiunea...” / „Se permite...”; *trebuie* = „X este obligat...” / „Există obligația...”, „Lui X nu i se permite...” / „Nu există permisiunea...”; *face* = „Se desfășoară”.

Cea de a doua direcție, de o răspândire relativ largă, are în vedere prezumtivul ca mod de sine stătător, actualizat prin două sau trei forme, în componența cărora intră auxiliarul *a voi*. Mioara Avram este de părere că prezumtivul *exprimă o acțiune realizabilă, posibilă, prezentată ca presupusă, bănuită*. [Avram, 1997: 208] În paradigma sa intră două forme: una pentru prezent (*vom/om fi cântând*) și alta pentru perfect (*vom/om fi cântat*). Forma de gerunziu conferă prezumtivului statut de sine stătător, aceasta apărând și în cadrul modurilor conjunctiv, condițional și infinitiv ca *formă specializată* de exprimare a sensului de prezumtiv (*să fi adunând, ar fi adunând, a fi adunând*). Autoarea numește aceste actualizări, rar întrebuințate, prin termenii de *conjunctiv prezumtiv, condițional-optativ prezumtiv și infinitiv prezumtiv*. [Ibidem.: 207, 208, 211]

Rodica Zafiu este de părere că *prezumtivul reprezintă un instrument comod care accentuează dubiul și exprimă poziția epistemică a vorbitorului cu mare economie de mijloace*. [Zafiu, 2009: 303] Autoarea include în paradigma prezumtivului trei tipuri de forme: *oi cânta, (v)oi fi cântând, (v)oi fi cântat*. [Ibidem: 292] Motivul pentru care perifrazele cu verbul *a fi* la condițional și conjunctiv și gerunziul sau participiul verbului de conjugat nu sunt incluse în paradigma prezumtivului este acela că, în mare parte din întrebuințările lor, nu se pot substitui între ele, însă pot fi înlocuite cu formele de prezent ale condiționalului, respectiv conjunctivului. Autoarea exemplifică prin diferite tipuri de enunțuri, în care aceste perifraze apar fie independent, fie în propoziții subordonate, arătând că substituția este posibilă doar în cazul enunțurilor interogative: *Se zice că ar fi plecând la Paris. / Se zice că ar pleca la Paris. / Se zice că ar fi plecat la Paris. / *Se zice că să fi plecând la Paris. / *?Se zice că o fi plecând la Paris⁴. Se poartă ca și când ar fi având / ar avea toate soluțiile. / *Se poartă ca și când să fi având toate soluțiile. / *?Se poartă ca și când o fi având toate soluțiile. Ar fi pregătind / Ar pregăti o lovitură. / *Să fi pregătind o lovitură. / ?O fi pregătind o lovitură. Trebuie să fi având și el o problemă. / Trebuie să aibă și el o problemă. / Trebuie să fi avut și el o problemă. / *Trebuie să ar fi având și el o problemă. / *Trebuie că ar fi având și el o problemă. / *Trebuie să o fi având și el o problemă. / *Trebuie că o fi având și el o problemă. Să fi având / Să fi avut / Să aibă oare dreptate? / Ar fi având / Ar fi avut / Ar avea oare dreptate? / O fi având / O fi avut / O avea oare dreptate? etc. Se precizează, prin urmare, că perifrazele cu gerunziul au avantajul de a dezambiguiza anumite actualizări ale conjunctivului, condiționalului sau indicativului, subliniind valoarea modală epistemică. [Ibidem: 293 ș. urm.] Deși admite că forma cu viitorul lui *a fi* și gerunziu aparține modului prezumtiv, Rodica Zafiu precizează că *perifrazele cu gerunziu [...] au suferit un proces de gramaticalizare pentru a indica valori epistemice ale modurilor indicativ, condițional și conjunctiv în interiorul respectivelor moduri*. [Ibidem: 295]*

Aceeași poziție este adoptată și în *Gramatica de bază a limbii române*, prezumtivul fiind considerat *modul supoziției, al presupunerii, care indică faptul că o aserțiune este produsul unui proces mental, deci are un grad ridicat de incertitudine*. [Pană Dindelegan, 2010: 240] El se actualizează prin două forme de prezent (*o dormi, o fi dormind/va fi dormind*) și una de perfect (*o fi dormind/va fi dormind*). Celelalte actualizări cu verbul *a fi* la condițional sau conjunctiv, urmat de gerunziul sau participiul verbului de conjugat sunt considerate *realizări speciale marcate suplimentar*, prin care se redă valoarea modală epistemică, ce caracterizează și modul prezumtiv. [Ibidem]

Cea de a treia direcție este adoptată de specialiști mai puțin numeroși, care se pronunță împotriva existenței modului prezumtiv, considerându-l conjugare perifrastică

⁴ În *Gramatica limbii române* din 2005, sunt considerate reperabile enunțuri precum: *Se spune că va fi băut prea mult în tinerețe*. [Guțu-Romalo, 2005: 378.]

⁵ În lucrările menționate la prima direcție, nu apar exemple cu modul prezumtiv care să apară în propoziții comparative.

sau variantă perifrastică a anumitor moduri și timpuri. Elena Slave, argumentându-și opinia pe baza existenței în limba latină a conjugării perifrastice active (alcătuită din participiul viitor și auxiliarul *esse*, conjugat la toate modurile și timpurile pentru a indica intenția) și pasive (alcătuită din participiul viitor și auxiliarul *esse*, conjugat la toate modurile și timpurile pentru a indica necesitatea), pledează pentru existența unei *conjugări perifrastice prezumtive*, prin care se indică acțiuni bănuite sau nesigure și care își schimbă forma după mod și timp. Astfel, există *modul indicativ al prezumtivului* (*voi fi dormind/voi fi dormit*), *modul conjunctiv al prezumtivului* (*să fi dormind/să fi dormit*) și *modul condițional al prezumtivului* (*aș fi dormind/aș fi dormit*). [Slave, 1957: 53 ș. urm.] Printre cei care susțin că formele cu gerunziu ar fi *perifraze modal-temporale* sunt Ion Coteanu și Ștefan Găitănar. Coteanu inventariază trei *perifraze temporale cu gerunziu*, imperfectul cu gerunziu (*eram adunând*), care are același înțeles cu imperfectul literar, *perfectul compus cu gerunziu* (*am fost adunând*), ce poate fi transpus printr-un perfect compus sau printr-un mai mult ca perfect, și *viitorul cu gerunziu* (*voi fi adunând*), care este mai des întrebuințat în limba populară și are înțeles de prezumtiv. [Coteanu, 1993: 221-222] Ștefan Găitănar numește structurile cu gerunziul *viitor perifrastic și prezent perifrastic în cadrul modurilor respective*. (Găitănar, 1998: 329) Pe baza teoriei lui Guillaume, conform căruia timpul interferează cu modul și aspectul, lingvistul consideră că perifrazele cu gerunziu ar reprezenta *trecerea de la timpul real, la timpul virtual sau presupus*. Acesta mai adaugă că formele în discuție nu pot fi substituite între ele și că, prin urmare, nu se află în relație de sinonimie. [Ibidem: 325 ș. urm.]

Academicianul Iorgu Iordan încadra perifrazele cu gerunziu în clasa *altor forme verbale* [Iordan, 1956: 431], fiind de părere că aceste forme exprimă sensuri identice din punct de vedere temporal cu cele ale timpurilor corespunzătoare fără gerunziu, la care se adaugă o nuanță modală de *nesiguranță*. Inventarul acestor forme cuprinde actualizări cu gerunziu și auxiliarul *a fi* la imperfect (*era zicând*), conjunctiv prezent (*să fi zicând*), viitor I (*va fi zicând/o fi zicând/a fi zicând*), condițional prezent (*ar fi zicând*) și infinitiv prezent (*a fi zicând*). [Ibidem: 431 ș. urm.] În *Limba română contemporană* din 1978, autorul afirmă că modul prezumtiv se actualizează prin formele auxiliarului *a fi* la viitor indicativ, prezent conjunctiv și prezent condițional și gerunziul verbului de conjugat, dezvoltând valoarea temporală de prezent. Valoarea de perfect este transmisă de formele de viitor anterior, conjunctiv perfect și condițional perfect, în anumite contexte. Acțiunea *posibilă, probabilă sau bănuită* este cu sens temporal de prezent poate fi redată și prin formele de viitor I popular sau de conjunctivul prezent. [Iordan, Robu, 1978: 473.] Într-un articol referitor la echivalențele dintre forma de viitor I popular și perifraza cu auxiliarul *a fi* la viitor și gerunziu, Iordan admite că forma de viitor popular aparține prezumtivului prezent atunci când este întrebuințată cu verbe momentane (**O găsi** el unde să se ascundă.). Pentru verbele durative însă, sensul temporal de prezent al prezumtivului se redă prin perifraza cu gerunziul (*Poate că și acum a mai fi trăind...*). [Iordan, 1979: 13-14]

2. Utilizări contextuale ale modului prezumtiv

Din cele expuse mai sus, se poate observa că, în cele mai multe lucrări de specialitate, se consideră că prezumtivul se actualizează prin trei seturi de paradigme, la care se adaugă uneori și forma de viitor I popular cu valoare de prezumtiv, prin care se exprimă acțiuni posibile, presupuse, nesigure sau bănuite. Această semnificație este redată, de regulă, în propoziții independente, intonația dubitativă fiind cea care dezambiguizează omonimia dintre forme: **o fi fiind** acasă?, „că paguba **să** tot **fi fost** doi trei saci?”. [L. Rebreanu, *apud* Irimia, 1997: 253]

Pe lângă semnificația de bază, orice formă modal-temporală poate avea și semnificații contextuale, care reflectă intențiile vorbitorilor. Ele se actualizează ca *extensii* ale trăsăturilor de bază sau ca *deviații* de la acestea. [Guțu-Romalo, 2005: 401-402.] Conform Mioarei Aavram, prezumtivul este *cel mai omogen din punctul de vedere al valorilor*. [Avram, 1997: 208] Din punctul de vedere al valorilor modale, acesta nu prezintă semnificații contextuale privite ca *deviații* ale semnificației de bază, așa cum se întâmplă cu indicativul sau conjunctivul, care pot avea sens de imperativ sau condițional; există însă întrebunțări modale privite ca *extensii* ale semnificației de bază. În propoziții principale, este marcator al proceselor mentale ale vorbitorului: {*Nu răspunde.*} (*Mă gândesc că*) **O fi plecat**. [Zafiu, 2009: 302] În propoziții adversative sau în completivele directe ale verbelor de declarație, indică detașarea și are totodată un rol citațional: „Pe lângă urs se spune că **ar fi având** și această pajură care-l priveghează”. [M. Sadoveanu, *apud* Irimia, 1997: 253], **O fi el deștept, dar n-a știut ce să răspundă**. [Zafiu, 2009: 302, Irimia, 1997: 253] În propoziții interogative indirecte, exprimă nedumerirea: „Nici nu prea știu ce **ar fi având** să vorbească cu Pinte”. [I. Slavici, *apud* Irimia, 1997: 253] Prezumtivul mai poate reda și eventualitatea, întrebunțat, de regulă în circumstanțiale condiționale: „Să n-am parte de viața mea, să nu-mi ajute Maica Domnului dacă-ți **voi fi călcat** cinstea”. [N. Filimon, *apud* Irimia, 1997: 253]

Deși formele de prezumtiv conțin în sfera lor de semnificație sensul de supoziție, bănuială sau nesiguranță, ele pot fi însoțite de adverbe sau verbe care exprimă în mod redundant aceeași valoare modală: *probabil, poate, oare, pe semne, mă întreb* etc. [Guțu-Romalo, 2005: 376, Zafiu, 2009: 302]

3. Echivalențe ale timpurilor prezumtivului românesc în limba italiană

În acest paragraf, vom urmări modul în care, anumite forme modal-temporale din limba italiană, au fost traduse în română prin prezumtiv. Pe lângă paradigma cu viitorul, conjunctivul sau condiționalul lui *a fi* și gerunziul sau participiul verbului de conjugat (*va fi cântând/va fi cântat, să fi cântând/să fi cântat, ar fi cântând/ar fi cântat*), vom avea în vedere și formele de viitor I popular ce transmit informații cu privire la valoarea modală prezumtivă, a căror semnificație temporală de a indica posterioritatea față de momentul vorbirii este anulată în favoarea sensului de prezent (*o cânta, o fi* etc). Textul sursă, *La Ciociara*, de Alberto Moravia a fost publicat în 1957 și reflectă posibilitățile de exprimare din limba italiană contemporană. Naratorul-personaj ce relatează întâmplările din cel de-al doilea război mondial este o femeie simplă, ale cărei cunoștințe se reduceau la scris, citit și socotit și, din acest motiv, textul are un pronunțat caracter oral. Deoarece modul prezumtiv este, în mare măsură, specific limbii române vorbite, considerăm adecvată alegerea textului-sursă, tradus în 1970 de către George și Adriana Lăzărescu⁶.

Raportat la întinderea romanului, formele de prezumtiv din textul tradus nu sunt foarte numeroase. Cel mai adesea, formelor de prezent și perfect ale prezumtivului, le corespund în italiană verbe la viitor (pentru a reda sensul de prezent) și viitor anterior (pentru a exprima sensul de perfect):

⁶ Exemplele vor fi excerptate din Alberto Moravia, *La Ciociara*, Bompiani Editore, Milano, 2015 și din Alberto Moravia, *Ciociara*, traducere de George și Adriana Lăzărescu, Editura Minerva, București, 1970.

Nr. Crt.	Italiană	Română
1	“Sarà, <i>ma</i> tuo padre parla di roba da mangiare appunto perché questa manca e si è, per così dire, costretti a pensarci per forza”. [p. 197]	„– Așa o fi , <i>dar</i> tatăl tău vorbește despre mâncare tocmai pentru că aceasta lipsește și suntem deci obligați să ne gândim la ea”. [p. 257]
2	“Adesso andiamo a quella capanna, <i>se</i> c'è gente, saranno cristiani e ci permetteranno di passarci la notte”. [p. 269]	„– Hai să mergem la coliba aceea; <i>dacă</i> e locuită, or fi creștini și ne-or da voie să-nnoptăm aici;”. [p. 353]
3	“ <i>Quanti giorni piove? Io dico</i> che avrà piovuto almeno quaranta giorni, come per il Diluvio Universale”. [p. 134]	„ <i>Câte zile a mai durat ploaia? Eu cred c-o fi ploat</i> cel puțin patruzeci de zile, ca pe vremea potopului”. [p. 176]
4	“ <i>Può darsi che</i> nel paese ci <i>sia</i> nessuno, saranno tutti sfollati ”. [p. 261]	„– <i>Se poate</i> ca în sat <i>să nu fie</i> nimeni, se vor fi refugiat cu toții”. [p. 341]
5	“Oh, anche lui avra trovato qualche slava”. [p. 290]	„O, <i>cred că și-o fi găsit</i> și el pe alta”. [p. 380]
6	“Via, c'ero anch'io, saranno stati in tutto quattro o cinque.” Ma ti dico che erano almeno un centinaio... Quando si sono alzati dai cespugli dove stavano nascosti, non li ho contati perché in quei momenti si ha altro da fare che contare i nemici, ma saranno stati certo un centinaio, se non di più.” “E via, tara, fai la tara, saranno stati cinque o sei”. [p. 162]	„– Lasă, că eram și eu pe-acolo, să tot fi fost vreo patru-cinci... – Dar îți spun că erau pe puțin o sută... Când s-au ridicat din tufișurile unde erau ascunși, n-am stat să-i număr, pentru că în momentele acelea ai altceva de făcut decât să numeri dușmanii, dar de sigur c-or fi fost vre-o sută, dacă nu mai mulți! – Hai, las-o, lasă-te de gogoși, să tot fi fost vreo cinci sau șase”. [p. 212]
7	“Sotto il crocifisso poi, stranamente, invece di santini o altri oggetti di culto, vidi tanti orologi, saranno stati una dozzina, allineati in bell'ordine”. [p. 203]	„În mod ciudat, sub crucifix, în loc de icoane sau alte obiecte de cult, se găsea o grămadă de ceasuri, să fi fost vreo duzină, așezate într-o ordine perfectă”. [p. 264]

Sanda Reinheimer-Rîpeanu subliniază faptul că în limbile romanice, mai puțin franceza, se întrebunțează viitorul cu valoare epistemică pentru a se exprima supoziția sau îndoiala, formele în discuție pierzându-și valoarea temporală prin care se exprimă posterioritatea față de momentul vorbirii. Astfel, viitorul simplu redă semnificații de prezent, iar viitorul anterior – de perfect. [Reinheimer-Rîpeanu, 2007: 417 ș. urm.] După cum se poate observa, exemplele cu viitorul simplu în italiană au ca echivalent forme cu viitorul I popular ale verbului *a fi*, cu valoare epistemică. Traducătorii au preferat utilizarea formelor *o fi*, respectiv *or fi* în locul actualizărilor greoaie de prezumtiv, rar utilizate în română, *o fi fiind*, respectiv *or fi fiind*. Forma *permetteranno* („or da voie”) este ambiguă: ea poate fi interpretată ca aparținând semnificației de viitor I popular deoarece exprimă posterioritatea față de momentul vorbirii, având și o nuanță modală de nesiguranță, sau ca aparținând semnificației prezumtive, prin care se exprimă presupunerea, cu valoare temporală de posterioritate. Din punct de vedere modal, prima formă exprimă detașarea personajului-narator de spusele interlocutorului său, care își condamnă tatăl că vorbea despre mâncare, când toți sufereau de foame. Distanțarea este sugerată atât prin verbul la

viitor *sarà* („o fi”), cât și de conjuncția adversativă *ma* („dar”). Construcția condițională a celui de-al doilea exemplu în care intră forma de viitor *saranno* („or fi”) conferă verbului citat înțelesul modal contextual de eventualitate. În exemplele 3-7 viitorul anterior italian este tradus printr-un prezumtiv perfect românesc. După cum se poate observa, traducătorii utilizează forme cu *a fi* la viitor, cele cu auxiliarul la conjunctiv sunt mai rare și se utilizează în propoziții independente, fără a fi dublate de alți marcatori modali. Semnificația „X crede, dar nu este convins” conferită modului prezumtiv de către autorii *Gramaticii* Academiei din 2005 este subliniată în cel de-al treilea exemplu prin interogația *Quanti giorni piove?* („Câte zile a mai plouat?”), dar și prin verbul *dico* („cred”). De asemenea, supoziția pe care personajul-narator o face cu privire la situația părinților din cel de-al patrulea citat este anunțată de locuțiunea adverbială *può darsi*, tradusă în românește prin semiauxiliarul modal „se poate” și de verbul la conjunctiv *sia* („să nu fie”), ambele exprimând posibilitatea; acești marcatori modali sugerează faptul că forma de viitor anterior, respectiv prezumtiv perfect are sens inferențial. Nedublat printr-o marcă modală în italiană, viitorul anterior din cel de-al cincilea citat exprimă supoziția. În limba română, traducătorii preferă marcarea redundantă prin verbul *cred*, deși sensul de presupunere este suficient exprimat prin forma de prezumtiv; din acest motiv, considerăm că enunțul *Oh, și-o fi găsit și el pe alta!* este mai apropiat de varianta originală, iar forma de prezumtiv, nedublată de un marcator modal, nu alterează semnificația modală transmisă de autor prin verbul la viitor anterior. Forța sugestivă a prezumtivului, fără alte elemente modale, este evidențiată în citatele 6 și 7, în care traducătorii aleg să transpună formele de viitor anterior din italiană prin verbe la prezumtiv (de cele mai multe ori cu auxiliarul la conjunctiv prezent invariabil), dublate uneori de mărci suprasegmentale dubitative, redată prin semne grafice precum punctele de suspensie sau semnul exclamării. Sinonimia dintre formele de prezumtiv cu auxiliarul *a fi* la viitor și conjunctiv este subliniată în exemplul al șaselea, unde se întâlnesc ambele variante, utilizate în aceeași poziție sintactică și cu aceeași valoare modală: exprimarea supoziției.

Prezumtivul perfect cu valoare inferențială corespunde conjunctivului imperfect sau mai-mult-ca-perfect italian:

Nr. crt.	Italiană	Română
1	“Così <i>penso che fosse</i> di Michele”. [p. 103]	„M-am gândit că așa s-o fi petrecut și cu Michele”. [p. 134]
2	“Del resto, il fatto che quei tedeschi fossero capitati laggiù proprio il giorno dopo l'arrivo degli inglesi, mi ha sempre fatto <i>pensare che ci fosse stata</i> qualche spiata o, per lo meno, <i>qualche chiacchera?</i> ”. [p. 171]	„De altfel, faptul că cei doi nemți au venit acolo sus chiar a doua zi după sosirea englezilor m-a făcut <i>să-mi spun că s-o fi găsit</i> vreo iscoadă sau că cineva o fi trâncănit ”. [p. 225]

Conjunctivul imperfect și mai-mult-ca-perfect redau anterioritatea față de momentul vorbirii, exprimând opozițiile aspectuale imperfectiv/perfectiv. În cazul de față, cele două forme de conjunctiv sunt traduse prin verbe la prezumtiv perfect, a cărui valoare temporală este aceea de a reda anterioritatea față de momentul enunțării. Verbele *credere* și *pensare* exprimă supoziția și cer întotdeauna conjunctivul. Așa se face că viitorul epistemic din primul tabel, citatul al treilea are tot sens inferențial, însă este cerut de verbul *dire* care nu admite conjunctivul. Dacă s-ar fi utilizat verbul *credere* sau *pensare*, ar fi fost întrebuintat un conjunctiv mai-mult-ca-perfect, iar fraza ar fi avut structura, *Credo/Penso che avesse*

piovuto *almeno quaranta giorni...* În limba română, sunt întrebuițate verbele *m-am gândit* și *să-mi spun* ca marcatori ai proceselor mintale ale vorbitorului, având sensul de „a crede”. Cel de-al doilea fragment conține două forme de prezumtiv perfect, iar ultima actualizare (*o fi trâncănit*) nu are corespondent verbal în italiană. Sensul grupului nominal *qualche chiacchera* este „vreo vorbuliță”; adjectivul pronominal nehotărât *qualche* are sens supozițional. Din rațiuni sintactice, traducătorii preferă coordonarea disjunctivă a două propoziții cu predicatul exprimat prin verbe la prezumtiv. De altfel, sensul verbului italian *fosse stata* este „o fi fost”, iar traducerea literală a întregii structuri este „o fi fost vreo iscoadă sau vreo vorbuliță”, construcție nereperabilă în limba română.

Condiționalul perfect este echivalent al prezumtivului perfect cu *a fi* la condițional, întrebuițat cu sens citațional sau inferențial:

Nr. crt.	Italiană	Română
1	“Tutti <i>parlavano</i> dell'arrivo degli inglesi, come di cosa di pochi giorni: erano sbarcati a Salerno, che stava vicino a Napoli, e da Napoli a Roma, ci avrebbero messo , <i>forse</i> una settimana, anche ad andar piano, perché ormai tedeschi e fascisti scapavano come lepri e non si sarebbero fermati che alle Alpi...” [p. 25]	„Toată lumea <i>vorbea</i> de sosirea englezilor ca de o chestiune de zile; debarcaseră la Salerno, în apropiere de Neapole, iar de la Neapole până la Roma le-ar fi trebuit <i>cu aproximație</i> o săptămână, chiar mergând încet, deoarece acum, atât nemții, cât și fasciștii fugeau ca iepurii și nu s-ar mai fi oprit decât în Alpi...” [p. 31]
2	“La capra, bianca e nera, stava legata ad un palo e quegli sfollati, in mancanza di meglio da fare, l'osservavano <i>calcolando</i> quanto pesasse e quanta carne ne sarebbe venuta fuori, una volta che fosse stata scuoiata e ripulita ”. [p. 135]	„Capra, albă cu pete negre, era legată de un par, și refugiații aceia, în lipsă de ceva mai bun de făcut, se uitau la ea, cântărind -o din ochi, <i>gândindu-se cam</i> câtă carne ar fi rămas după ce ar fi fost jupuită de piele și curățată ”. [p. 177]

Primul fragment ilustrează valoarea citațională a prezumtivului, respectiv condiționalului perfect din italiană, semnificație conferită de verbul *parlavano* („vorbeau”). Deși întregul citat este pus sub semnul supoziției și al detașării, sugerată în text prin adverbul *forse* („cu aproximație”), formele de condițional, respectiv prezumtiv perfect alternează cu cele de mai-mult-ca-perfect și imperfect indicativ. Mai-mult-ca-perfectul este utilizat pentru a reda anterioritatea unei acțiuni trecute, față de o altă acțiune trecută: englezii, mai întâi au debarcat la Salerno, pentru ca mai apoi să se îndrepte spre Roma. Imperfectul subliniază caracterul nedeșăvârșit al acțiunii redată de verbul *scapavano* („fugeau”), prezentând evenimentele în desfășurare, fapt ce nu poate fi sugerat de perfectul prezumtiv sau condiționalul perfect. Cel de-al doilea fragment redă semnificația modală inferențială a prezumtivului, evidențiată de forma verbală *calcolando* („gândindu-se”) și de adverbul *cam*. În limba italiană supoziția este exprimată prin două verbe la conjunctiv imperfect și un verb la condițional perfect. Din rațiuni sintactice, traducătorii transpun primul conjunctiv imperfect, *pesasse*, printr-un gerunziu („cântărind”), iar celelalte două forme verbale sunt redată prin actualizări ale prezumtivului cu auxiliarul la condițional prezent. În acest caz, gerunziul, care preia valoarea temporală și modală a verbelor cu care este pus în relație, este sinonim cu formele *ar fi rămas* și *ar fi fost jupuită și curățată*.

Adesea se întâmplă ca formele de prezumtiv prezent și perfect să fie echivalente ale formelor de indicativ, prezent, imperfect sau perfect, însoțite de marcatori modali sau situate în poziții sintactice proprii prezumtivului în limba română:

Nr. crt.	Italiană	Română
1	“Comare Concetta, voi siete furba <i>ma</i> questa volta avete trovato il più furbo di voi”. [p. 50]	„– Cumătră Concetta, ăi fi dumneata vicleană, <i>dar</i> de data asta ai găsit pe unul care te-ntrece!” [p. 65]
2	“A te <i>forse</i> non importa... <i>ma</i> io, se vincono i tedeschi, mi ammazo”. [p. 69]	„– N-o fi contând pentru tine, <i>dar</i> eu, unul, mă omor dacă vin nemții!” [p. 89]
3	“ <i>Chissà</i> che fanno? ” [p. 227]	„ <i>Cine știe</i> ce- or mai fi făcând? ” [p. 296]
4	“A quest’ora è già in cammino per la montagna per tornare qui da noi”. [p. 228]	„La ora asta o fi și pornit-o la drum prin munți, către casă”. [p. 296]
5	“[...] <i>ma</i> non potei fare a meno di pensare che, <i>se</i> era vero, gli aiuti della Madonna erano un po’ strani: il denaro aveva convinto Tomassino ad aiutarci, <i>ma</i> quel denaro io l’avevo guadagnato con la borsa nera grazie alla guerra e alla carestia, e la guerra e la carestia forse le aveva volute la Madonna, <i>ma perché?</i> ” [p. 62]	„[...] <i>dar</i> nu m-am putut opri să gândesc că <i>dacă</i> așa o fi , ajutoarele Maicii Domnului erau cam ciudate: ceea ce-l convinsese pe Tommasino să ne ajute fuseseră banii, or, banii aceia îi câștigasem cu vânzarea la negru, mulțumită războiului și foametei; poate că războiul și foamea le-a vrut Maica Domnului, <i>dar de ce oare le-o fi vrut?</i> ” [p. 81]
6	“Non ho mai amato il sudiciume e, infatti, la mia casa a Roma era modesta, <i>ma</i> , quanto a pulizia, uno specchio”. [p. 77]	„Nu mi-a plăcut niciodată murdăria, și de fapt casa mea de la Roma o fi fost ea modestă, <i>dar</i> în ceea ce privește curățenia era oglindă”. [p. 102]
7	“ <i>Forse</i> Rosetta lo sapeva , <i>ma</i> anche questa volta rimase zitta”. [p. 123]	„ <i>Poate</i> că Rosetta să mai fi știut ceva, <i>dar</i> de data asta rămase tăcută”. [p. 162]
8	“Io ho i miei genitori in un paese vicino a Vallecorsa o meglio li avevo perché adesso non so dove sono andati ”. [p. 250]	„– Am părinții într-un sat de lângă Vallecorsa sau, mai bine zis, îi aveam acolo, pentru că acum nu știu pe unde- or mai fi ”. [p. 328]
9	“Dai nonni non è possibile andare perché il paese è stato sgomberato e <i>chissà</i> dove sono andati a finire”. [p. 55]	„– La bunici nu e chip să ne ducem, pentru că satul a fost evacuat și <i>cine știe</i> pe unde s-o mai fi aciuat... ” [p. 71]
10	“Qui ci conviene tornare a Fondi. Lì troveremo certo qualche mezzo per tornare a Roma, <i>se</i> gli alleati ci sono già arrivati ”. [p. 277]	„– Cred că e mai bine să ne întoarcem la Fondi. De acolo o să găsim cu siguranță un mijloc, <i>dacă</i> aliații or fi eliberat-o ”. [p. 361]

Cu excepția câtorva situații, formelor de indicativ prezent le corespund verbe la prezumtiv prezent sau viitor I popular cu valoare de prezumtiv prezent, iar formelor de indicativ imperfect și perfect – verbe la prezumtiv perfect. O primă excepție de la regulă ar fi transpunerea prezentului indicativ printr-un perfect prezumtiv din fragmentul al patrulea. De fapt, adverbul *già* conferă verbului pe care îl determină, valoare perfectivă; astfel se explică alegerea făcută de traducători prin care se sugerează graba cu care personajul în cauză a pornit-o la drum către casă. Dacă ar fi fost utilizată o formă de prezumtiv prezent, acțiunea ar fi devenit mai puțin dinamică, iar adverbul enfatic *și* nu ar fi putut fi reperabil

într-o astfel de construcție: „La ora asta o fi pornind-o la drum către casă”. Cel de-al cincilea citat cuprinde un imperfect indicativ, tradus printr-un viitor I popular cu valoare de prezumtiv prezent. Traducătorii au recurs la această formă deoarece imperfectul din limba italiană are valoare atemporală, iar, în limba română, atemporalul se exprimă prin prezent: „dacă e adevărat că războiul și foametea le vrea Maica Domnului, atunci...”. Tot aici se întâlnește și un prezumtiv perfect care exprimă nedumerirea (*o fi vrut*), care nu are corespondent în limba italiană. Adverbul *perché*, transpus în română prin „de ce oare” este un mijloc lexical prin care se redă această valoare modală; traducătorii au preferat să amplifice ideea de nedumerire folosind un prezumtiv perfect, care, în română, însoțește adesea sintagme precum cea menționată anterior. Nu în ultimul rând, cel de-al optulea fragment conține un perfect compus, tradus prin viitor cu valoare de prezumtiv prezent, fapt ce se datorează adverbului *adesso* („acum”). Forma verbală *sono andati* are înțeles ambigu: auxiliarul *essere* poate fi considerat ca formant al perfectului compus activ sau poate fi interpretat ca element component al prezentului pasiv. Redarea literală a sintagmei în cauză are, deci, două variante: „acum nu știu unde au plecat” sau „acum nu știu unde sunt plecați”. Valoarea modală a verbelor la indicativ este modificată, fie de poziția sintactică (adversativă sau condițională), fie de anumiți marcatori modali, precum *forse* („poate”) sau *chissà* („cine știe”). Dacă s-ar fi recurs la traduceri literale, atunci, aproape fiecare formă de indicativ ar fi trebuit să fie însoțită de un astfel de marcator modal. De exemplu, în enunțurile construite adversativ, este necesar întotdeauna adverbul *poate*: „Cumătră Concetta, *poate* că ești dumneata vicleană, dar...”, „Casa mea de la Roma *poate* că era modestă, dar...”. Construcțiile cu prezumtiv a căror valoare modală este dublată prin *poate* pot fi reperabile în limba română și dacă se întrebuițează un indicativ: „Rosetta *poate* că știa ceva, dar...”; din acest motiv sintagma *A te forse non importa...* este tradusă doar prin prezumtiv („N-o fi contând pentru tine...”), dar poate fi transpusă și prin indicativ însoțită de marcator modal: „*Poate* că nu contează pentru tine...”. Adverbul *chissà* modifică valoarea modală a indicativului în italiană, iar în românește cere în mod obligatoriu prezumtivul. Propozițiile condiționale, pot fi traduse atât prin forme de prezumtiv, cât și prin indicativ, însă prezumtivul accentuează valoarea modală de eventualitate: „*Dacă așa este...*”, „*Dacă aliați au eliberat-o...*”. Nu în ultimul rând, verbele la indicativ din italiană, care nu conțin nici un indiciu sintactic sau lexical cu privire la valoarea lor modală, au fost traduse prin prezumtiv, ținându-se seama de context.

O ultimă situație apare în text atunci când adverbul *forse* („poate”) nu este urmat de un verb, însă în română este însoțit de un verb la prezumtiv:

Italiană	Română
“Ma fu lo stesso una notte molto inquieta. Non so a che ora, <i>forse</i> dopo mezzanotte, mi svegliai e udii come un pigolio, fino fino, ancor più leggero di quello degli uccelli”. [p. 88]	„A fost și în continuare o noapte foarte agitată. Nu știu pe la ce oră, <i>poate</i> să fi fost după miezul nopții, m-am trezit, auzind ca un fel de piuit, slab de tot, mai slab decât al păsărilor”. [p. 116]

Valoarea modală de supoziție ar fi putut fi redată în limba română și dacă s-ar fi renunțat la forma de prezumtiv („Nu știu la ce oră, **poate** după miezul nopții, ...”), dar și dacă s-ar fi recurs doar la verbul de prezumtiv perfect („Nu știu la ce oră, **să fi fost** după miezul nopții, ...”).

4. Concluzii

În limba română ideea de incertitudine, bănuială sau presupunere poate fi redată, la nivel morfologic, prin paradigmele modului prezumtiv, însă exista și alte mijloace, sintactice sau lexicale, prin care se poate exprima aceste valori modale. Prezumtivul caracterizează limba vorbită și are un grad mai înalt de expresivitate. Astfel se explică motivul pentru care traducătorii români aleg să redea anumite forme de indicativ marcate modal din italiană, prin prezumtiv. Ca și în limba română, incertitudinea se exprimă în italiană la nivel sintactic și lexical, însă poate fi marcată și la nivel morfologic, prin valori contextuale ale altor moduri. Cele mai des întâlnite forme verbale cu valoare epistemică sunt actualizările de viitor, propriu-zis și anterior, prin care se exprimă dubiul, concesiia sau supoziția. Viitorul își pierde sensul temporal de bază, de a reda posterioritatea față de momentul vorbirii, marcând opozițiile prezent/trecut, la fel cum se întâmplă cu prezumtivul în limba română. Formele de conjunctiv și condițional includ și ele în sfera lor de semnificație aceste valori modale și intră în relație de sinonimie cu cele de viitor.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, Mioara, 1997. *Gramatica pentru toți*, București, Editura Humanitas, p. 207-211.
- Coteanu, Ion, 1993. *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Garamond, p. 221-222.
- Dimitriu, Corneliu, 1999. *Tratat de gramatică a limbii române*, vol. I *Morfologia*, Iași, Editura Institutul european, p. 558-562.
- Găitanaru, Ștefan, 1998. *Structurile prezumtive în limba română*, în „Limba română”, XLVII, nr. 5-6, p. 325-329.
- Graur, Alexandru [coord.], 1963. *Gramatica limbii române*, vol. I, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, p. 216, 219-224, 240-241.
- Guțu-Romalo, Valeria [coord.], 2005. *Gramatica limbii române*, Vol I *Cuvântul*, București, Editura Academiei Române, p. 359-360, 373-378.
- Iordan, Iorgu, 1956. *Limba română contemporană*, București, Editura Ministerului Învățământului, p. 431-434.
- Iordan, Iorgu, 1979. *Or dormi =or fi dormind?*, în „Limba română”, XXVIII, nr. 1, p. 13-14.
- Iordan, Iorgu, Guțu-Romalo, Valeria, Niculescu, Alexandru, 1967. *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică, p. 213, 221-223.
- Iordan, Iorgu, Robu, Vladimir, 1978. *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și pedagogică, p. 473.
- Irimia, Dumitru, 1997. *Gramatica limbii române*, Iași, Editura Polirom, p. 214, 253.
- Pană Dindelegan, Gabriela [coord.], 2010. *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Univers enciclopedic gold, p. 240.
- Philippide, Alexandru, 1897. *Gramatica elementară a limbei române*, Iași, Editura Librăriei I.S.R. Kuppermann, p. 118, 300, 327.
- Reinheimer-Rîpeanu, Sanda, 2007. *Observații privind viitorul romanic folosit cu valoare epistemică*, în „Studii și cercetări lingvistice”, LVIII, nr. 2, p. 417-424.
- Rosetti, Alexandru, Byk J., 1945. *Gramatica limbei române*, București, Editura Ziarului „Universul”, p. 161.
- Slave, Elena, 1957. *Prezumtivul*, în *Studii de gramatică*, vol. II, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, p. 53-60.
- Tiktin, H., 1945. *Gramatica română, Etimologia și sintaxa*, Ediția a treia revăzută de I.A. Candrea, București, Editura Tempo, p. 164.
- Zafiu, Rodica, 2009. *Interpretări gramaticale ale prezumtivului*, în *Studii de gramatică*, București, Editura Universității din București, p. 289-303.